

Проф. Панагиотис Н. Трембелас

ПОСТАНАК И ИСТОРИЈСКИ РАЗВИТАК ЧИНА ВЕЛИКОГ ОСВЕЋЕЊА ВОДЕ

У најстаријим кодексима прави се разлика између „молитве за благосињање воде на Св. Богојављење, унутра у храму” (ἔσω ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ) и молитве, „за воду Св. Богојављења у тзв. фијалу, у паперти

Белешка о писцу. Панагиотис Трембелас (Παναγιώτης Ν. Τρεμπέλας) истакнути грчки богослов, био је низ година професор православног богословског факултета универзитета у Атини; сада је у пензији. Рођен је 1886 год. у месту Инсунти, Гортинија, Грчка. По свршетку гимназије студирао на богословском факултету у Атини, на ком је дипломирао 1907 г. и доцније изабран за професора на катедри практичног богословља (Катихетика, Литургика, Омилитика). Научно је радио и на другим богословским дисциплинама: Св. Писму Ст. и Н. Завета, Догматици, Апологетици, Канонском Праву и др. Из свију тих области има мноштво научних радова, те је познат као један од најплоднијих богословских писаца у Грчкој. (Из Литургије је написао: Три литургије; Мали евхологион у II тома — ово је дело наградила Грчка академија наука; Из Св. Писма Ст. Завета: Тумачење књиге пророка Исаије и Јоне, књиге о Јову и књиге о Рути; Из Новог Завета написао је опширна тумачења, у 7 томова, са наводима из Св. Отаца и савремених писаца, за све новозаветне књиге (сем Апокалипсиса). И ово дело је награђено од Академије наука. Написао је цео курс Догматике у 3 опширна тома, такође награђен од Академије наука; затим неколико дела из Апологетике: Исус из Назарета, Спиритизам, као и мноштво популарније писаних књига (Једна од њих, Хилијазам, издана је и код нас 1935 г. Превео ју је садашњи епископ жички Др Василије). Поред тога преко 2000 његових чланака морално-богословске, литургичке и полемичке садржине налази се расуто по разним религиозним часописима.

Не само као наставник и писац, него је професор Трембелас веома познат и као даровит беседник. Више од пола века, на амвонима атинских цркава, као и многих других градова, одржао је преко 6000 беседа.

Професор Трембелас је један од оснивача братства теолога „Зои” (1907 г.) и уредник истоименог часописа тог братства од почетка његовог излажења (1911 г.) све до иступања из братства 1959. г. С још неколико других чланова, који су се такође издвојили из покрета „Зои”, основао је братство теолога „Сотир” коме и данас припада и чији лист уређује.

Као познати богослов проф. Трембелас је учествовао на две свеправославне конференције на Родосу (1961 и 1964) и у Београду 1966 г.

Чланак о Великом освећењу воде, који се благонаклоном дозволом писца — на чему смо му веома благодарни — ево објављује и код нас, налази се као предговор (Προλεγόμενα) чиниу Великог освећења воде у његовом делу: Μικρὸν εὐχολόγιον τόμος Β'. Ἀκολουθίαι καὶ τάξεις ἀγιασμοῦ ὕδατων, ἑγ, καίνια, ὀρθρου καὶ ἐσπερινοῦ, κατὰ τοὺς ἐν Ἀθῆναις ἰδία κἀδικας, ὑπὸ Π. Ν. Τρεμπέλα, Ἀθῆναι 1955, стр. 5—17, Наслов чланка у овом преводу „Постанак и историјски развитак чина Великог освећења воде” ставио је преводилац.

цркве“ (ἐν τῇ φιάλῃ τοῦ μεσίου τοῦ τῆς ἐκκλησίας) (ВКЛП₁РΣ₃Σ₇)¹ Молитва благосиљања воде на Св. Богојављење, унутра у храму, друкчије названа „чин Св. Богојављења“ (ἀκολουθία τῶν ἁγίων θεοφανείων) (Р) према најстаријим, или од њих насталим кодексима, има одмах јектенију, изостављајући сасвим паримије и тропаре који им претходе (В. Bodleianus Laudianus 92, КРС₁ Висарианов). За време читања те јектеније, друкчије назване „законства освећења Св. Богојављења“ (В), свештеник чита у себи тајно молитву упућену Господу Исусу Христу, после које, према већини кодекса (Р, Бодлијанска юба, ГНΚΙΑΜΛΟQ- V ἄευ долази непосредно молитва Велиј њи Гди (Μέγας εἰ, κύριε.

Од осталих кодекса Δ почиње молитвом Велиј њи Гди уз додатак тзв. Пролога, но с белешком на маргини: Ову молитву не говори мо; а Ν примећује: „Примисмо из црквеног предања да се ова молитва не говори. Али ко хоће говори ју. Ако ли нећеш, почни од Велиј њи Гди“. То исто наводи и јерусалимски кодекс под бр. 367. Најзад, кодекс Σ₅ садржи Прилог, но над молитвом Велиј њи Гди има натпис: „Молитва за воду Св. Богојављења, унутра у храму“ напомињући можда тако да се Пролог чита и на другом месту (код фијала). Толико што се тиче молитве чина који бива „унутра у храму“. У молитви која се говори код фијала, у папери цркве, краткој и простој, моли се за освећење воде, да би она била свима који је узимају и окушају извор освећења, исцељење од болести, освећење домова, ослобођење од сваког нападаја видљивог и невидљивог, после чега следи молитва Приклони Гди оухо Твое (Κλίνον, Κύριε, τὸ οὖς σου), која се налази и у првом чину Великог освећења воде, а такође и у чину Малог освећења.

Значајно је такође да прозбе, као што су: „За оне који ју црпу и узимају за освећење домова“, као и: „Да буде очишћење душа и тела свима који ју употребавају“, затим „Да се удостојимо испунити освећења пијењем ове воде“, или не постоје никако, или не заузимају главно место у јектенији кодекса В Н, унеколико и у обе јектеније Σ₆, док, с друге стране, сви ови рукописи садрже прозбе из јектеније крштења. Уσ₅, поред осталог, постоје и следеће прозбе: „Да се крштени у њој покажу као светила небеска, без мрље или мрштине; О спремним за св. крштење...“ По σ₁, при погружавању крста у воду пева се на Слава: „Велики крст јави се у крстници (ἐν τῇ κολυβήτρῃ): силазе слуге греха, а излазе деца непропадљивости, примивши другу светлост и обукавши се у бисер — Христа“. Шта више, кодекси Н Π, који садрже три паримије, називају их паримијама просвећења. Између осталог, веома је карактеристично да се, према кодексу В, не врши погружавање крста, него после молитве Приклони Гди оухо Твое, и возгласа иза ње „свештеник одмах кропи народ, певајући са свима тропар 4 гласа: Придите подражајимъ...“

Овакав поредак чина освећења очигледно показује сличност, а умногоме и једнакост с чином крштења. И овај садржи јектенију, без додатих паримија, уз молитву која се говори тајно, а иза ове следи

¹ Овим знацима обележени су рукописи које је писац употребио при писању чланка (Види табелу на крају чланка).

одмах молитва: Велиј њи Гди . . . , више од половине једнаку оној што се чита при Великом освећењу воде. Значајно је да у неким рукописима испред прве молитве долазе оне исте одредбе које стоје и пред првом молитвом у крштењу. Тако у кодексу П₃ ова молитва долази с натписом: „Молитва која се говори тајно”. Према ΔΙΚΩΛΕΣ свештеник чита ову молитву у себи. А према Σ₆: „Свештеник чита молитву. Треба да се зна да ни на крају не узглашава, него и Амин говори у себи”. Сличне одредбе налазе се и у подексима Σ Σ₂Ι.

Према томе, и површно упоређење ових двају чинова увериће нас да је један настао од другог. Пошто се чин крштења односи на најбитнију тајну, те је формиран раније, долазимо до закључка да је чин освећења воде на Богојављење тај исти чин крштења, мање или више измењен.

Ове закључке из унутрашњих ознака потврђују и спољашња сведочанства већ од V века, а затим и доцније. Тако бл. Августин помиње ондашње веровање у целебну моћ воде крштења, и говори о неким својим савременицима који су доносили децу да се крсте очекујући од крштења не духовну благодат, него исцељење у освећеној води крштења телесних болести од којих су боловала. Он такође сведочи о два лица која су, крштавајући се, наједном исцељена од неизлечивих болести². Пошто је већ владало уверење да је вода крштења имала таква својства за оне који се крштаваху, недостајао је само један корак па да ову воду употребе и већ крштени „за исцељење душе и тела, за одгнање сваког напада видљивих и невидљивих непријатеља” и „за сваку добру корист”, као што се вели у проздама јектеније на освећењу воде. И стварно, на Западу већ Григорије Турски³ сведочи да се једна крстионица близу Севиље чудотворно пунила сама од себе за уобичајено крштавање на Пасху, и пошто би над овом водом била изречена заклињања и покропљена миром, овако од присутних узео би од ње у суд, да би окропио своју кућу ради благослова, и поља и винограде ради заштите⁴. Отуда је разумљива прозда јектеније освећења: „За оне који ју црпу и узимају за освећење домова”. Он такође сведочи да је у галиканским црквама уобичајено да верни узимају освећену воду из крстионице пре но што ће у њу ући просвећени ради крштења⁵. Од галиканских црква примљен је овај обичај на целом Западу, те »ordines romane» (I и VII), Геласијански и Григоријански евхологији имају одредбу према којој служашчи „кад излије уље у воду крштења, кропи крстионицу и присутни народ. Кад се то сврши, пре но што се деца у њој крсте, свако ко од народа хоће узима у свој суд од благословене воде ради кропљења својих кућа, или винограда, или поља, или плодова”. С друге стране, има сведочанстава да се у галиканским црквама узимала вода пре изливања уља у

² Epistol. 98 § 5, De civit. Dei I. XXII c. 8 § 4, 5.

³ Григорије је био епископ у граду Туру (Tours) у Француској од 573 год. Умро је 593 или 594 год. — Bardenhewer, Patrologie, Freiburg 1901, 566. (Примедба преводиоца).

⁴ Mirac. 1. I c. 24. Упор. и Histor. Franc. 1. VI c. 43.

⁵ Liber de gloria martyrum. c. 23. Упор. и Vita S. Caesarii I. II, 14.

крстионицу и на В. Суботу и на Педесетницу⁶. Значајно је, према сагласном сведочанству свију грчких рукописа, да у православној цркви не бива изливање мира, тј. благословеног уља, при Великом водоосвећењу, а затим да, после освећења воде, први чин свештенослужитеља који ју је осветио јесте да покропи крстионицу и присутни народ.

Већ је утврђено да је Типик галиканских цркава претрпео озбиљан утицај литургијске праксе Истока. Особито је Типик јерусалимске цркве — због доласка њој поклоника из свију цркава, који по повратку у отаџбину преносише обичаје утврђене код Матере цркава — утицао озбиљно на богослужбену праксу осталих цркава у свету. Изгледа да је у овој цркви рано уведено празновање успомене крштења Господњег на Јордану и крштење онде катихумена који су пред овај празник били за то припремљени. Истина у путопису Пулхерије⁷ Аквитанске, која је у IV веку посетила света места, не налазимо ништа о томе, јер је пропао део путописа у коме се вероватно говорило о ономе што је вршено на Јордану на дан празника Богојављења⁸. Но Антонин⁹, који је око 570 г. посетио св. места, сведочи да је на реци Јордану, а на месту где је Господ крштен, на празник Богојављења вршено свеноћно бденије у присуству мноштва верних. При четвртом или петом оглашавању петлова вршено је јутрење, после њега св. литургија, а по њеном завршетку свештеник је одлазио на реку где је следно благослов воде. Кад је то свршено, Александријци који су имали лађе загнуривали су своје судове у освећену струју реке и црпли освећену воду, с циљем да њоме покропе своје лађе. После тога је следило крштавање катихумена. Чим је ово завршено, готово сви присутни верни улазили су у воду, огрнути платном које су затим чували да би по смрти били у њему сахрањени.

На основу ових података, лако се тумаче разне појединости чина освећења воде на Богојављење. Тако натпис: „Софронија патријарха јерусалимског“, који стоји у штампаним издањима изнад самогласних стихира Великог освећења воде — док је у јерусалимском рукопису (Св. Саве) под бр. 367 наведен изнад целог чина, или бар молитве Велиј їси Гди — сведочи, ако не да и молитва Велиј їси Гди потиче од Софронија, што с разлогом одбија Сопубеар, оно бар то да је поредак и правило чина уопште настао у Јерусалиму. Уствари, не само да самогласне вероватно потичу оданде, него и поредак који је у већини кодекса — а према коме „по отпусту св. литургије ђакон не

⁶ Упор. код Yves des Chartres и Грацијана сачувана capitularia у Decret. I 112, Migne P. L. 161, 88 и Decr. III de consecr. IV. 126, Migne P. L. 187, 1839.

⁷ Сада се узима као извесно да је та поклоница била Етерија — В. проф. Л. Мирковић, Литургија I, 29; Хеортологија, Београд 1961, 287; такође Ἐρηκευδίκη καὶ Ἰρδική ἐγκυκλοπαίδεια. Ἀθήναι 1967. год. Λίτερα (Пимелба преводиоца).

⁸ Како је у доба Етерије на Богојављење слављено и рођење Христово, проф. Л. Мирковић сматра да се тада ишло с литијом у Витлејем. По његовом мишљењу путопис управо почиње враћањем литије из Витлејема (Хеортологија 293). (Премелба преводиоца).

⁹ Itinerarium у Itiner. Hierosolymitana, Editio P. Geyer у Corpus ss. latin. том 46, стр. 166 — 167.

говори Съ миромъ изыдемъ, него одмах архиѣакон чита јектенију” (Р), или: „Пошто свештеник прочита заамвону молитву, одлазимо сви крстионици” (НОКЛО) „левајући Гласъ Гдѣнѣ“ (ΨΛῆΠε) — види се да је у целости онај који је навео поклоник Антонин. Ова једнакост добија особити значај кад узмемо у обзир да освећење воде стоји у вези са вечерњем, као што ћемо видети доцније, док за освећење вршено на дан празника наређује се у штампаним издањима, као што смо већ рекли, да буде по свршетку јутрења. Шта више, разлика у прозбама мирне јектеније најпотпуније ће се протумачити кад се предпостави да је цео обред постао по угледу на онај који је јерусалимска црква вршила на Јордану. Такве су следеће прозбе: „О ниспослању са светих висина благодати и благослова Јорданова” (λΨ), или према штампаним издањима и већини кодекса: „благодат избављења и благослов Јорданов” (ΓΔΝΙΚ QALOC). Кодекси VL садрже и прозбу „да се благослови ова вода као јорданска”, Ψ „да ова буде као вода Јорданова”, а Σ₆ „да се . . . благословимо водом Господњег Јордана”. Биће свакако доста и у прозби „за оне који ју црпу и узимају за освећење домова” да се нађе указивања на црпљење воде на Јордану, о чему је било речи раније.

С друге стране, у столећу које је претходило оном у коме је Антонин написао свој путопис, св. Јован Златоуст, у беседи на Св. Крштење Господње, говорећи о догађају који се слави на празник Просвећења, поред осталог износи следеће: „Ово је дан у који се крсти (Христос) и освети природу воде. Стога у поноћ овог празника (ἐν μεσονυκτίῳ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην), сви узимају воду освећену тада, носе је кући и чувају целу годину. И бива јавни знак у томе што се током времена не квари природа ове воде, него целу годину, па и две, често и три године данас захваћена вода остаје непоковарена и свежа.”¹⁰ Истина, ово сведочанство донекле је неодређено, јер не открива јасно одакле су хришћани захитали воду богојављенске ноћи, него се уопште вели да се осветила природа воде зато што се Исус крстио. Међутим, Петар Гнафеј, који је једва деведесетак година иза тога био патријарх у истом граду Антиохији, према сведочанству Теодора Анагноста¹¹, не само да је затекао већ утврђено освећење воде Св. Богојављења, него је и одредио да оно „буде увече” (ἐν τῇ ἑσπέρᾳ γίνεσθαι) уочи празника. Из овога се може закључити да је вода коју су антиохијски хришћани узимали у поноћ Богојављења, о чему говори Златоуст, највероватније била она вода која је освећена за крштење катихумена који су долазили тога дана. Пошто је познато да су на дан крштења катихумена обреди који претходе крштењу — одрицање од Сатане и сједињења са Христом — обично почињали увече, а према Хиполитовим канонима¹² катихумени су вођени на крштење око оглашавања петлова, то је освећење воде за крштење највероватније било око поноћи. Можемо само да наслућујемо да је Петар Гнафеј, одређујући да освећење воде за крштење буде увече, учинио то или ради олакшице хришћанима и свештенослужитељима, како би

¹⁰ Migne 49, 366.

¹¹ Цркв. истор. В, 48, Migne 86, 208.

¹² Канон 112. Види у Texte und Untersuch. t. VI, Leipzig 1891.

са лакоћом могли хришћани захитити воду (после тога да се наставе обреди вршени пред крштењем, па онда одмах да уследи крштење, без икаквог прекида и без чекања катихумена већ спремних да га приме, јер су вероватно били приморани да чекају због хришћана који су узимали воду); или је то учинио стога што је он први уочио разлику и поделу ових двају освећења, тј. освећења воде ради узимања од стране хришћана, и освећења ради крштења катихумена. Било како му драго, Силенциарије, писац VI века, износи да је у цркви Св. Софије у Цариграду Велико освећење вршено не у крстионици, него у великом суду (φιάλη)¹³ који се налазио испред цркве и који су у одредбама рукописа назива још ἐμβάτης и κολυβίον.

Према томе, потпуно се може протумачити разликовање у старим рукописима двају чинова од којих је један, личећи много на чин крштења, одређен да се врши „унутра у храму“, а други при фијалу у папери. Унутра у храму, у начињеној онде крстионици, од самог почетка освећивала се вода за крштење катихумена. Кад је временом нестало катихумена, освећење воде ради њиховог крштења помешало се са освећењем воде Богојављења, те је овај чин — освећење воде Богојављења, који је постао из чина крштења — наставио да се врши унутра у храму, као што се одређује у старим рукописима. Првобитно пак, освећење воде које се вршило по другом чину у папери код фијала, ради општег узимања од стране верних, напуштен је после наведеног мешања и постепено постао непотребан, потпуно замењен чином освећења воде који је настао према чину крштења. Онда овај, према пракси посведоченој од млађих кодекса, поче да се врши код фијала.

Међутим, трагови постојања двају чинова освећења воде и њиховог стапања, тако да је од њих настао данашњи чин, примећују се и другде. Пре свега, несагласност разних кодекса, старијих и млађих, у јектенији — при чему ови имају једне прозбе, а они друге — открива да су се ђаконства, или јектенија (ή δυνάμη) уобличавала постепено. А вероватно показује и да су постојала особита ђаконства за освећење воде у фијалу, као што су постојале и особите молитве сачуване са особитим потписима. После стапања оба чина, ова су ђаконства уметнута у ђаконства освећења воде тајне крштења. Због тога што се ово уметање десило код једних у једно време, код других у друго и настала је несагласност међу кодексима.

Најзад, према пракси која је сада у важности, Велико освећење воде врши се двапут: на навечерје и на сам дан празника. Но на навечерје, према пропису сачуваном у штампаним минејима, врши се освећење по завршетку литургије, а на дан празника врши се после славословља, управо после отпуста јутрење. Ова разлика објашњава се лако претпоставком да се на навечерје празника спочетка свршавало освећење воде ради потреба верних, а на дан празника освећивала се вода ради крштавања катихумена. Заиста, крштење је вршено увек у вези са св. литургијом, те је после њега долазио мали вход литургије и читање Св. Писма. Следствено, дакле, освећење воде на дан празника треба да је пре св. литургије, тако да она одмах долази по

¹³ Екфр. αγίας Σοφίας, стих 594 — 603, Migne 86.

освећењу. А освећење воде на навечерје — спочетка вршено по другом чину, сачуваном у поменутих кодексима — искључиво са циљем да би ју узимали верни, вршило се самостално. Но кад је доцније чин освећења воде настао из тајне крштења, уз извесне измене, и вршен на дан празника, заменио напуштени чин вршен негде на навечерје празника, тада је задржан пропис да се освећење воде на навечерје празника, обављано кроз дуго време, врши и даље, али је у оба дана завладао један исти чин.

Освећење воде на навечерје празника, као што рекосмо, одредио је Петар Гнафеј „да буде увече”. Стварно, овакав какав је, чин показује да је настао у вези с вечерњем уочи празника. То је разумљиво, пошто је освећење воде ради узимања од стране верних било на навечерје, а кад је нестанком катихумена прекинуто крштавање на празник, укинут је и чин настао на навечерје празника. Но да се у разним рукописима ради о чину који је био на навечерје празника види се из одредаба кодекса $\Sigma_6\alpha\psi$ који говоре о посту тога дана, а тако исто синајског кодекса под бр. 978, који говори о „сутрашњој” литургији. Шта више, пажљивије испитивање уверава нас да се ради о чину одређеном за вечерње, дакле простом и невезаном са св. литургијом. Да би то разумели, треба да имамо у виду да од тропара који се поју на Великом освећењу само би се први могао сматрати да је састављен искључиво за ту прилику. Најстарији кодекси (ВЗР и др.), као што смо рекли, немају никаквог тропара; кодекси KL $\Sigma_2\Sigma_4\Sigma_6$ имају само овај први, а кодекси ГНПе σ_3 иза овог тропара бележе: „Пошто овај отпевамо трипут, певамо три тропара од дванаест, глас 8”. Тих 12 су они који се, по три, певају на четири царска часа. Ова наведена три тропара, која се по штампаним књигама певају при освећењу, стварно су она три са првог часа. Према томе, први тропар од почетка је уведен да се пева при одласку из храма до места освећења, те није невероватно да га је увео, како наводи натпис у штампаним књигама, Софроније патријарх јерусалимски. Спочетка, значи, чин није имао сопствене тропаре. Читање одељака из Св. Писма (три из Старог Завета и два из Новог) подсећају на читање Св. Писма на вечерњу, јер вечерње Господњих празника није лишено читање ни из Новог Завета. Мирна јектенија, која долази после читања Св. Писма, има место сугубе (ἐκτενοῦς). И стварно, облик сугубе на том месту има јектенија у најстаријим кодексима (ВЗ σ_5), а Σ_6 је сачувао у неку руку и прелазни облик овог чина. Према том кодексу, после три паримије следи јектенија (συναλή), а за то време свештеник чита тајно молитву која се завршава возгласом: ἄνω σὺν τῷ ἁγίῳ . . . , после чега долази трисвето и читање из Новог Завета. Иза тога следи сугуба јектенија (ἐκτενής), обична молитва сугубе и увод са молитвом Велиј ἁγίῳ Γᾶν. Важна је одредба да се поје трисвето, а не Елицы во Христу крестистеса, јер се ради о чину навечерја, кад катихумени још не беху крштени. С тим у вези и кодекс α одређује, ако није пост на навечерје Богојављења, тј. кад навечерје падне у суботу или недељу, тада „ујутро вршимо као обично Златоустову литургију . . . , а увече бива чин вечерње. После паримија не певамо трисвето¹⁴, јер не вршимо литурги-

¹⁴ Σ_6 претпоставља певану вечерњу, на којој се увек певало Трисвето.

ју, него после читања пророштава говори се прокимен апостола¹⁵; затим апостол и еванђеље па сугуба јектенија. После јектеније излазимо у нартекс и бива освећење". Па и према минеју одређено је да чин Великог освећења буде на вечерњу. После читања паримија вечерње долази одредба о свршавању св. литургије Василија Великог, која је, вероватно, уведена доцније. Затим долази чин освећења воде, после чега у неким следе, као на сваком празничном вечерњу, самогласне литијске стихире, затим стихире стиховње, а после њих отпуст вечерње.

Према томе, развојни пут освећења био је овакав: Спочетка беху два чина, различна између себе, први вечерњи, други јутарњи. Овај други извршио је снажан утицај на коначни облик првог. Онда је први, као млађи и сачињен по угледу на други чин, извршио утицај на овај последњи. Ово потврђују и докази из тзв. Пролога.

Поред важних, већих разлика које показује ова молитва у разним рукописима — негде с натписом: „Пролог освећења воде Св. Богојављења” (Σ_5), или „Пролог Св. Богојављења који се говори пре Велиј ѓи Гди“, или „Пролог молитве Св. Богојављења” (Σ_8), или „Пролог св. Василија” (Σ_4), а код других има натпис: „Увод (Ἐροσίριον) молитва Св. Богојављења” — Барберински кодекс показује да је она састављена из два дела која се између себе јасно разликују. Тако отприлике десет првих редова (до „И сада, Преблаги”) носе горе поменути натпис, а остали део има овај: „Други Пролог”. Из свега овога излази закључак да је Пролог, или Увод, настао постепено, увећавајући се временом додацима разних писаца, од чега је настало како мноштво различних текстова, и у разним рукописима знатни додаци и разлике, тако и разликовање двају Пролога, а њиховим стапањем настаде најзад један Пролог. Истовремено се долази до претпоставке да је овај Пролог спочетка сачињавао особиту ознаку чина освећења воде вршеног ради потреба верних на навечерје празника. Тај чин беше кратак, како се види из поменутог поретка у најстаријим кодексима који су га сачували, те је пружао доста прилике за додавање које нове молитве, или неког почетка прослављања наступајућег празника. Јектенија освећења воде, вршеног на празник ради крштења катихумена, с извесног становишта чини нужну допуну овог чина вршеног на вечерњу, да не би коме ово освећење увече изгледало мање вредним од оног вршеног на празник. На тај начин настаде Пролог, који је спочетка, како претпостављамо, припадао чину освећења увече, а додат је, по коначном формирању чина освећења Св. Богојављења, и у чин освећења који је постао од крштења, због чега и не постоји у свим рукописима, него недостаје у многим од њих.

Из горњег следи да натписи који приписују Пролог било Василију Великому, било Софронију Јерусалимском не изгледају веродостојни, јер Пролог није састав једног но више писаца. Међутим, није невероватно да је Пролог, својим главним делом, настао од једне или

¹⁵ Такав је пропис и у црквенословенском штампаном Типику, Минеју и чину В. освећења воде у В. требнику (Примедба преводиоца).

више празничних беседа похвалног карактера изговорених на овај празник. У прилог томе говори и чињеница да се највећи део ове химне у преводу с грчког оригинала на јерменски, налази у беседи на Богојављење јерменског католикоса Захарије, умрлог око 875 г., а тај исти део Пролога налази се цео, но донекле прерађен, и у молитви освећења воде Св. Богојављења јерменског евхологија. Шта више, и у једној беседи у част Св. Богородице, састављеној од неког Тадеја, или неког монаха Теодора, налази се један део ове молитве у извесној преради, што га је учинило више накићеним и украшеним¹⁶. Колико можемо закључити из помпезног стила целог Пролога, време његовог постанка не може се довести до златног периода црквене књижевности, него до епохе која је веома блиска Софронијевој.

Истина Сопубеар¹⁷, на основу архаичног стила Пролога, искључује сасвим закључак да је он постао тако доцкан. Међутим, чињеница је да ова молитва није проткана местима из Библије, као што су обично молитве IV века, а нема ни надахнућа које показује молитва што је садржи — Велиј їси Гди, те је очигледна разлика која дели ове две молитве. У молитви Пролога више се истиче поетско надахнуће, не карактерише је нека теолошка дубина и низ високих идеја, што је обично особина старијих молитава. Стога ни по чему није невероватно да је патријарх Софроније одржао на празник неку похвалну беседу из које је састављен, ако не цео, бар један део Пролога, већи од оног за који Сопубеар показује готовост за признање да потиче из пера Софронијевог¹⁸. Такође није искључена ни могућност да је натпис, који у неким рукописима приписује Пролог њему, настао од натписа, који у штампаним издањима стоји над тропарима, пренетог или поновљеног на основу неке грешке у преписима.

Други натпис, који приписује Пролог Василију Великом, настао је, изгледа, из оног истог узрока из кога је настао Бодлијанови натпис (Auct. E. 5. 13; упор. и јерменски рукопис X. в. Св. Лазара у Венецији) који стоји над целим чином и који гласи: „Чин освећења воде Св. Богојављења; дело Василија никејског, 318. отац“¹⁹. Претпоставка да је већ Василије Велики саставио чин Великог освећења воде сасвим је невероватна. Но са много више вероватноће могли би примити да је он аутор молитве Велиј їси Гди, која се чита на освећењу воде св. тајне крштења (ма да њу Михаило Сирац,²⁰ који је написао, око 1170 г., сирски евхологион, као и писац с краја VII в., Јаков Едески²¹ приписују патријарху Проклу), а то стога што је ова молитва стварно величан-

¹⁶ Сопубеар, тамо стр. 182 — 190.

¹⁷ Исти стр. 187.

¹⁸ Сопубеар сматра да највише што би могао да прими као дело Софронијево то је, наведени у Барберинском кодексу, први Пролог, тј. од Τριάζ: ἄκτιστε до искључно Εὐλογιῶς εἰ, Κύριε, ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραήλ... ἰσοῦ ὁ τῆς ἑορτῆς ἐλεστή ηἰμῖν καιρός.

¹⁹ Овај исти натпис наведен је потпуније и јасније на стр. 18 истог дела, тј. овако: „Чин освећења воде Св. Богојављења. Дело Василија архиепископа, по наређењу Св. сабора никејског, 318 светих отаца“. (Примедба преводиоца).

²⁰ Colonna, Hydragiologia sive de aqua benedicta, Рим 1586, стр. 512, код Assemani Biblioth. Orientalim том I, стр. 487.

²¹ Код Mai, Script. veter. nov. coll. X β 32 — 33.

ствена, проткана местима из Св. Писма, као и молитве на литургији Василија Великог, и очигледно превазилази по стилу и висини мисли све друге молитве Великог освећења воде. С друге стране, Василије Велики сведочи да се, по не објављеном предању (ἀπό τῆς σιωπαρένης παραδόσεως)²², вода св. тајне крштења благосиљала, пошто је по Григорију Назијанзину написао ἐυχᾶν διατάξεις „врло је вероватно да се позабавио и овом молитвом освећења воде преважне тајне крштења.

Прву молитву, која се чита тајно, неки рукописи (ΣΠ₃) означавају као дело патријарха Германа. Узевши у обзир да кодекс Σ, који први има такав натпис, припада IX или X в., ово сведочанство не може се лако одбацити. Истина, постанак чина Великог освећења воде није далеко од почетка V века, но развој и његов пуни облик треба ставити у епоху блиску Германовој.

Најзад, што се тиче погружавања часног крста у воду од важности је следеће: Кодекс В не говори ништа о томе. Једино иза возгласа који долази после молитве освећења бележи: „И одмах свештеник кропи народ”. То је потпуно сагласно са праксом у старини према којој, како је речено, после освећења воде за крштење катихумена свештеник кропљаше освећеном водом крстионицу и народ.

Кодекс I бележи једноставно да свештеник „печати воду унакрст часним крстом” и при том узглашава Во Јорданџ. Сличну праксу износе и кодекси Π, Δ, L, према којима свештеник погружава крст узглашавајући возглас који следи иза молитве. Погружавање крста према овој одредби, која собом изражава старију праксу, нема смисао представљања крштења Господа од Јована, него освећења воде крстом.

Кодекс Π₃ наређује да се крст погружава при свештениковом узглашавању: Ἐπιθεῖς ἁγίας, ἑδννοσφινῆς, νησινῆς... Δόξα τῇ ἀγία, ὁμοουσίῳ ἰσοϋχῶτι, ἀδιάρετῳ καὶ ἀκατάλητῳ Τριάδι πάντοτε.

Ни ова одредба не односи се на представу крштења Господа. Њу показује доста духовито кодекс Σ₆ наређујући: „Свештеник узевши часни крст благосиља воду говорећи: Крштава се Христос Који узима грех света. Јован крштава Господа Који узима грех. Крштава се Христос који узима грех света”. Није духовита представа у кодексу Σ₉: „Тада узевши крстове погружава говорећи: У име Оца и Сина и Св. Духа”. Тип троичног призивања узима се и при Христовом крштењу, као да Христос у свом крштењу беше један од нас људи²³, и као да Он не беше и друго лице Св. Тројице.

Оволико „о чину Св. Богојављења” византијског типа. Но овај се чин налази не само код Јермена, него и код сирских Јаковита, код Копта, као и у Етиопској цркви.

²² О Св. Духу 27, 2.

²³ Св. Јован Златоуст разликује јасно крштење Господа у Јордану како од јудејског тако и од нашег говорећи: „Христос се крстио крштењем ни јудејским ни нашим, него Јовановим”. (Hom. de baptismo Christi, Migne 49, с. 367. — Примедба преводноца).

О прописима који владају у Јерменској цркви већ рекосмо прилично. Додаћемо само толико да сем Пролога, према јерменском евхологију чин садржи и молитву Велій їси Гди као и другу кратку молитву која по грчком евхологију следи овој. На крају долази и изливање св. мира у освећену воду, што је несумњиво настало из праксе која је завладала у непознато време и у обреду крштења, да се пре уласка катихумена у освећену воду у њу излива св. миро.

И код Јаковита сирског типа налази се у овом чину молитва Велій їси Гди, очигледно настала преводом из грчког оригинала. Код Копта беше овај чин непознат до краја VII века, као што се види из сведочанства писца тог времена, Јакова Едеског,²⁴ но уведен у непознато време садржи молитву Велій їси Гди која је настала, као што се види према језичним особинама, не из сирског превода, него из грчког оригинала. Ова молитва сачињава главни део чина, а претходе јој читања библијских одељака и Ђаконстава узетих из старог чина благосиљања Нила. Пролог је изостављен.

И у Етиопској цркви свршава се овај чин, а по његовом завршетку мноштво верних се купа у освећеној води. У доцнија времена, као што тврди Renaudot²⁵, томе купању дат је погрешан смисао истинског крштења.

Кодекси који су узети у обзир при изради чланка Чин Великог освећења воде:

	Кодекс под бр.	Век	Овде се означава
Народне библиотеке, Атина (на пергаменту)	713	XII	Г
" " "	670	XIII	Δ
" " "	662	XII-XIV	Н
" " "	661	XV	І
" " "	685	XV	К
" " "	2573	XIV	Κ
" " "	877	XV	Λ
" " "	2724	XIV-XV	Л
" " "	703	XVI	М
" " "	663	XV-XVI	N
" " "	664	XV	О
" " "	851	XVI	Π
" " "	64	XVI	ψ
" " "	1910	XVI	Q
" " "	2795	XII-XIV	L
" " "	665	XVI	α
" " "	667	XVII	ά
" " "	669	XVI	ā
" " "	754	XVII	υ
" " "	668	XVII	e

²⁴ Код Mai, нав. д. стр. 32.

²⁵ Perpétuité de la foi sur les sacraments, издање Migne 1841, том III с. 755—757.

Из Евхологиона Дмитријевског	957	IX-X	Σ
Библиотеке ман. синајског	956	X	Σ ₁
” ”	958	X	Σ ₂
” ”	959	XI	Σ ₃
” ”	962	XI-XII	Σ ₄
” ”	961	XI-XII	Σ ₅
” ”	973	XI-XII	Σ ₆
” ”	1036	XII-XIII	Σ ₇
” ”	960	XIII	Σ ₈
” ”	966	XIII	Σ ₉
” ”	991	XIV	σ ₁
” ”	974	XVI	σ ₅
” ман. Пантелеимона, Св. Гора	162	XI-XII	Π ₁
” Патмос	104	XIII	Π ₃
” ”	105	XIII	Π ₄
” Париз. Кислијански	213	XI	P
Барберински			B
